

הלכות רופאים ורפואה

על פי ספר שאלות ותשובות

מנחת יצחק

ליקט, סדר וערך

ד"ר אברהם שטיינברג

ה ק ד מ ה

להלן מובאת עבודתי המקיפה על התשובות בעניינים רפואיים מתוך שאלות ותשובות "מנחת יצחק" מאת הגאון הרב יצחק יעקב וייס שליט"א, ראב"ד של העדה החרדית בירושלים.

תשובותיו של הרב וייס שליט"א משתרעות על כל שטחי החיים, ובין השאר נידונות בעיות רבות של העולם המודרני ופתרון על-פי ההלכה.

הספר מחולק לששה חלקים ומכיל למעלה מ-850 תשובות. מתוכם – למעלה מ-100 תשובות נוגעות לענייני רפואה שונים.

בעבודה זו ריכזתי את כל התשובות הרפואיות הנידונות בפיזור בששת חלקי "מנחת יצחק", סידרתי אותם לפי עניינים רפואיים-הלכתיים בשערים, פרקים וסעיפים, וניסחתי אותם בצורה ובסגנון ברורים ומובנים, תוך השמטת השקלא-וטריא והדיון ההלכתי המסועף. בדרך זו מהוות תשובותיו הרפואיות של הרב וייס שליט"א מעין שולחן-ערוך לרופאים.

צירפתי בסוף העבודה את כל מראי-המקומות, שהמחבר הסתמך עליהם כדי לפסוק את הלכותיו. כמו-כן צירפתי מפתח-עניינים מפורט עפ"י סדר א"ב.

חובה נעימה לי להודות להרב משה הלברשטם שליט"א, מו"צ בהעדה החרדית וראש ישיבת "דברי חיים" בירושלים, אשר עבר בעיון על כל העבודה, לפי בקשתו של הרב וייס שליט"א, והעיר הערות ותקונים חשובים. כל הערותיו תוקנו בגוף העבודה.

ה ע ו ר ך

תוכן הענינים

שער א' — שבת ומזעדים

פרק א' — שבת

א — עקרונות

ב — אישים

ג — תינוק

ד — תרופות

ה — טפולים ומכשירים

פרק ב' — מזעדים

א — יום טוב

ב — חול המועד

ג — פסח וראש השנה

ד — יום הכפורים

שער ב' — נשים ופוריות

פרק א' — מניעת הריון

פרק ב' — הזרעה מלאכותית

פרק ג' — ענייני נידה

פרק ד' — ענייני טבילה

פרק ה' — פוריות הגבר

שער ג' — מירורגיה ופתולוגיה

פרק א' — נתוחי מתים

פרק ב' — קביעת רגע המות והשתלת איברים

פרק ג' — נתוחים שונים

שער ד' — שונות

פרק א' — דיני מילה ופדיון הבן

פרק ב' — נאמנות הרופאים

פרק ג' — דיני הרופא

א — זקן ומכובד

ב — טעות הרופא

ג — רפואה בלתי טבעית

ד — בן רופא

פרק ד' — עניינים שונים

א — בקור חולים

ב — תפילין

ג — פיוס המעי

ד — ברכות

ה — דיני לא ילבש ברפואה

ו — דיני רישוי בני הבית

ש ע ר א'

שבת ומועדים

פ ר ק א,

ש ב ת

א. עקרונות

1. חולה שיש בו סכנה, וניתן לעשות את הטיפול הדרוש לו ע"י גוי — אם ברור הדבר שהגוי מצוי בקלות, והוא לא יתעצל בעשיית הטיפול, עדיף שייעשה חלול השבת ע"י גוי. אכן יש דעות בין הפוסקים, שבכל מקרה עדיף שייעשה הטיפול דוקא ע"י יהודי;

2. אם ניתן לעשות את הטיפול הקשור בחלול שבת בדרך של שינוי — מחלוקת הפוסקים היא אם להעדיף דרך זו, או שבכל מקרה יש לחלל השבת עבור החולה שיש בו סכנה בלא שינוי, כדרכו בימים חול;

3. אם אין חשש סכנה בעיכוב הטיפול עד מוצאי שבת — יש להמתין עד צאת השבת.

(ח"א, סי' כ"ח, אותיות ד—ה)

4. כאשר קיים חשש לפירוף דעתו של החולה התיירו חלול שבת באיסור שבות אחד, אך אם רואים שבמניעת הדבר עלול החולה להגיע עד לפקוח נפש — הרי יש להתייחס למצב זה כספק פקוח נפש והותר לעשות כל מה שהתיירו בפקוח נפש, והכל לפי הענין.

(ח"ד, סי' ח', אותיות ב—יב)

ב. אישים

1. מותר לחלל שבת עבור יהודי מחלל שבת לתיאבון;

2. יהודי מומר להכעיס ואפיקורס וכן הקראים — דינם כגויים ומותר לחלל שבת עבורם באיסורי דרבנן — אם יש חשש לאיבה עד כדי סכנת נפשות. אם צריך לחלל עבורם את השבת באיסורי תורה — מחלוקת הפוסקים אם הדבר מותר או אסור.

3. דין טיפול פנוי — כדלעיל בס"ק 2. אם אין חשש סכנת איבה, יש לברר בכל טיפול אם האיסור הוא מן התורה או מדרבנן, ומותר לחלל שבת רק באיסורי דרבנן.

4. אמנם במקרים שיכל להשתמש — מחוייב להשתמש, וגם במקרה שמותר לחלל שבת משום איבה, צריך כפרה על מעשיו.

5. המצב הנוכחי בארץ ישראל נחשב בגדר חשש איבה עד כדי סכנת נפשות.

(ח"א, סי' נ"ג; ח"ג, סי' כ', אותיות ו—י)

ג. תינוק

1. תינוק דינו כחולה שאין בו סכנה לכל צרכיו ולא רק לצרכי אכילה.

2. הגדרת קטן שייחשב דינו כחולה שאין בו סכנה הוא עד גיל תשע שנים.

3. תינוק שנולד בחודש השמיני להריון מותר לחלל עבורו את השבת הן באיסורי תורה והן באיסורי דרבנן, בפרט אם יש לו קצת צפרנים ושערות. תינוק שנולד לאחר ששה חדשי הריון ושהה שלושים יום — הרי הוא כחי לכל צרכיו.

(ברור שיש להשתדל להחיות כל וולד — גם אם ודאי הדבר שנולד בחודש השמיני להריון; יש להחשיב בזמן הזה את גיל גדלותו של תינוק כזה בגיל י"ג שנה כמו כל ילד אחר, ולא צריך לחכות עד גיל עשרים שנה; ולענין חליצה — אם הגיע וולד כזה לגיל י"ב חודש — אפשר לסמוך ולהחשיבו כבן קיימא ולפטור את האשה מחליצה. ולענין מילה — נוהגים שלא למול תינוק שנולד קודם זמנו עד עבור שלושים יום מלידתו).

4. מותר לחבוש פצע של תינוק גם בבגד ישן, גם ע"י יהודי, גם בלא שינוי, ואולי אף כשכוונתו לרפא — ובודאי אם כוונתו רק למנוע סריטות מהפצע. דין זה נכון בכל חולה שאין בו סכנה.

5. אסור לדחוק בטנו של תינוק להקלת יציאותיו, אבל אם רואה שהתינוק מצטער עקב עצירותו — מותר לעזור לו ואפילו לתת לו תרופה משלשלת.

6. מותר לומר לגוי להכין תבשיל עבור קטן שאין לו מה לאכול, אך אם אפשר לתת לו מן המוכן, בודאי אינו רשאי לבשל אפילו ע"י גוי.
(ח"א, סי' ע"ז—פ'; ח"ד, סי' קכ"ג—קכ"ד)

ד. תרופות

1. אסור לקחת תרופה בשבת, גם אם אין כוונתו לרפואה אלא להפיג ממנו השינה כך שיוכל להיות ער וללמוד כל הלילה.

(ח"ג, סי' כ"א)

2. במקרה של כאב ראש חזק וצער גדול מותר לקחת כדור אספירין בשבת, או לעשות פעולות אחרות המקובלות להקלת כאבי ראש (כגון הנחת מגבת רטובה על מצחו, תוך הקפדה על איסור סחיטה וכיוצ"ב). והוא הדין במי שאיננו יכול לישון והדבר גורם לו סבל — מותר להשתמש בתרופה להרדמה.

אבל אם סובל רק ממיחוש קל — אסור להשתמש בתרופה, והכל תלוי במצב האינדיבידואלי.

(ח"ג, סי' ל"ה אות ב)

3. מי שיש לו מיחוש בלבו וזקוק לתרופה לחיזוקו קודם קיום יחסים או אחריהם — מותר לו לקחת תרופה זו גם בשבת.

(ח"א, סי' ק"ח)

4. אם מערבב תרופה במים או במאכל קודם כניסת השבת כך שלא ניכר בשבת שמשתמש ישירות בתרופה — הרי גם אם אינו חולה בכל גופו אלא מצטער הרבה, יש לו על מי לסמוך להקל.

(ח"ו, סי' כ"ח)

ה. טיפולים ומכשירים

1. חיתוך הטבור הוא איסור מן התורה ומותר רק לצורך פיקוח נפש.
(ח"א, סי' ג"ג, אות ה)

2. אסור לקרוע צמר גפן בשבת — גם אם אינו מקפיד על המידה.
(ח"ד, סי' מ"ה, אות ב)

3. מותר להשתמש במד חום בשבת.
(ח"ג, סי' קמ"ב)

4. צלומי רנטגן קשורים באיסורי תורה של הבערה, כבוי וכתיבה. לכן מותר לבצע צלומים אלו רק בספק פקוח נפש, כגון בצורך גדול באברים הפנימיים, או שברים בגפים, שיש לחשוש לזיהום או שטפיידם. אכן כל ההיתר תלוי במציאות הענין, וכן אם הרפוי תלוי בצלום; יש לדון בכל פרט ופרט לפי עניינו, ואין לתת בזה כלל מחייב.

5. עקב בעיות חמורות הנוגעות להפעלת מכונת הרנטגן בשבת — אין ליעץ ליהודי שומר תורה לקבל על עצמו מקצוע של טכנאי רנטגן.
(ח"ג, סי' כ)

6. אסור לשהות בשבת בשמש כדי להשתזף — בין אם עושה כן לצורך רפואה ובין אם עושה כן לצורך יופי. וכל-שכן שאסור להשתמש בלוחות מצופות כסף המרכזות את קרני השמש על הגוף.

(ח"ה, סי' ל"ב, אות ב)

7. מכשיר שמיעה — א. אסור להפעיל מכשיר שמיעה בשבת.

ב. מכשיר שאיננו מחובר למשקפים אלא לאוזן אסור להוציאו מרשות לרשות בשבת גם אם הוא ערוך ומכוון מערב שבת, גם אם תפור ומחודק היטב לבגדו כך שלא יוכל ליפול, וגם אם אינו יכול ללכת ללא המכשיר. דין זה נכון גם במקום שרשות הרבים איננו מדאורייתא.

ג. מכשיר שמיעה קטן המחובר למשקפים יש להקל הוצאתו במקום שרשות הרבים אינו מדאורייתא, אם מתקיימים כל התנאים שבס"ק ב' לעיל. אכן במקום שרשות הרבים הוא מדאורייתא (כגון בעיר גדולה כלונדון) — יש להחמיר ולאסור הוצאת המכשיר.

ד. גם לדעת האוסרים נטילת מכשיר שמיעה לאדם מבוגר — מותר לתת מכשיר זה לקטן, לאחר חיבור מקום ההפעלה והסוללות לבגד, כך שלא יוכל הקטן להפעיל את המכשיר בעצמו.

ה. מותר להגיד לנכרי להפעיל את המכשיר ביום-טוב, כאשר אי-אפשר לעשות זאת מערב יום-טוב עקב כך שהסוללה עלולה להיגמר ביום-טוב.

(ח"א, סי' ל"ז, אותיות א—ז; ח"ב, סי' י"ז—י"ח; שם, סי' קי"ב—קי"ג; ח"ג, סי' מ"א; ח"ה, סי' מ')

פרק ב'

מועדים

א. יום-טוב — חולה אנוש המבקש שיבוא אליו רבו ביום-טוב — מותר לרב לעבור רק איסור שבות אחד, ואולי רק על שבות של אמירה לנכרי, אבל לא יעבור על שום איסור דאורייתא.

(ח"ג, סי' ע')

ב. חול-המועד — אסור לבנות בית חולים בחול-המועד. גם אם כבר החלו בבניינו — אסור להמשיך בעבודתו בחול-המועד. אכן, אם כבר הוזמינו חמרים לפני החג ועיכוב קבלתם בחול-המועד יגרום לביטול מלאכת הבניה לימים נוספים גם אחרי החג — יש מקום להקל קבלת החומרים ע"י פועלים ערביים. אמנם מכיון שהדבר נעשה בפרהסיא יש לשקול את ההיתר לפי נסיבות הענין. (ח"ו, סי' נ"ב)

ג. פסח וראש-השנה — חולה שאסרו עליו מטעמי בריאות לאכול מצה ומרור בפסח או לתקוע בשופר בראש-השנה — ועבר על דברי הרופאים וקיים מצוות אלו — הרי שלא רק שאין בידו מצוה אלא הדבר ייחשב לו כעבירה.

(ח"ד, סי' ק"ב, אות ב')

ד. יום הכיפורים — חולה שעקב מחלתו צריך לאכול ביום הכפורים, אך יכול להסתפק באכילה פחות מכשעור, כדאי שישמיט באמירת קבלת התענית לפני כניסת הצום את המשפט „הריני מקבל עלי לענות נפשי וגופי ביום הכפורים הוזה, כאשר ציוני יוצרי וכו'“ ורק יאמר את הנוסח „הריני מקבל עלי מעתה איסור מלאכה וחמישה עינויים, איסור אכילה ושתייה בכשיעור וכו'“. (ח"ו, סי' נ"ח)

ש ע ר ב'

נשים ופוריות

פ ר ק א'

מ נ י ע ת ה ר י ו ן

א. באופן עקרוני אסור לקחת גלולות למניעת הריון, אלא אם כן יש איזה ענין הנוגע לבריאותה של האשה, שאז צריכה שאלת חכם.

(ח"ה, סי' ק, אות ג')

ב. אין להתיר שימוש באמצעי מניעת הריון משום פרדת גידול בנים, או מפני צרכי הבית וענייני פרנסה, גם כאשר יש לבני הזוג ילדים רבים, ואף כאשר חלקם חולים וזקוקים לטיפול אינטנסיבי.

ג. אין להתיר שמוש במוך למניעת הריון גם כשיש חשש ללידת ילדים חולים במחלות תורשתיות. כמו־כן אין להתיר קשירת החצוצרות — אפילו באופן זמני — למניעת הריון מחשש למומים תורשתיים.

(ח"ג, סי' כ"ו, אותיות א, ג)

ד. כאשר יש לבני־הזוג ילדים חולים — בגופם או בשכלם — ואינם רוצים להתגרש, אך גם אינם רוצים ללדת עוד ילדים מחשש לפגמים תורשתיים, מותר לאשה מעיקר הדין להשתמש בכוס של עקרין כדי למנוע לידת ילדים חולים (וראה לקמן בסק"ה).

ה. אך למעשה יש לשקול את ההיתר באם כבר קיים הבעל מצות פריה ורבייה בבן ובבת, ובעיקר יש צורך בזהירות יתירה בזמן הזה במתן היתר, שלא ליתן פתח להתיר שלא כדין.

ו. מעיקר הדין מותר לאשה לשתות כוס של עקרין כדי להמנע מצער לידה גדול, אך ההיתר כפוף לתנאים שבסק"ה לעיל.

(ח"ו, סי' קמ"ד)

ז. אשה הסובלת מחולשה, תשישות, עייפות, עצבנות, וכיוצ"ב — מותרת להשתמש בגלולות למניעת הריון, לפי ראות עיני הפוסק. אם לא קיים עדיין הבעל מצות פריה ורבייה — אין להתיר שימוש בגלולות למניעת הריון, אלא אם ההריון עלול לסכן את חיי האשה (וראה סק"ה לעיל).

ח. במקרה שיש סכנה לאשה בהריון — עדיף להשתמש בגלולות למניעת ההריון. ואם לא יכולה האשה להשתמש בגלולות אלו — יש להתיר אמצעים אחרים למניעת הריון, אבל יש לבחור את האמצעים הקלים ביותר על פי ההלכה והמועילים ביותר לפי המציאות.

ט. היתר זה כפוף לתנאי שבסקי"ג לקמן.

(ח"ה, סי' קי"ג)

י. שימוש בתכשירים קוטלי-זרע או חוצצי-זרע לצורך מניעת הריון מותר רק במקרה שההריון עלול לגרום סכנת חיים לאשה.

יא. אם יש חשש לטירוף דעתה של האשה מחמת ההריון — נחשב הדבר לספק פקוח נפש, ומותרת להשתמש באמצעים שהוזכרו בסקי" לעיל.

יב. גם כשיש סכנה שההריון יגרום לעוורון האשה — מותר השימוש באמצעי המניעה שהוזכרו בסקי" לעיל.

יג. כל ההיתר באופנים הנזכרים עד כה הוא לשנה אחת, ואח"כ על האשה להיבדק שוב ע"י רופא ולשקול מחדש את מצב בריאותה. אם כבר נרפאה — עליה להפסיק את השימוש באמצעי מניעה, ואם עדיין מסוכן ההריון עבודה — תמשיך בשימוש באמצעי המניעה לזמן קצוב נוסף.

(ח"א, סי' קט"ו; ח"ג, סי' כ"ה, אות ה'; שם, סי' כ"ו אות ב')

יד. אשה שסכנה לה להתעבר עדיף להשתמש באמצעי מניעה זמניים על פני עיקור שימנע את ההריון לצמיתות.

(ח"ד, סי' ק"כ)

טו. אשה שהזריקו לה תרופה האמורה לעכב את וסתה — אין לסמוך על זה וצריכה בדיקה בזמן הוסת הרגיל.

(ח"א, סי' קכ"ז)

פרק ב'

הזרעה מלאכותית

א. הזרעה מלאכותית מגבר זר אסורה בהחלט.

ב. אם בוצעה הזרעה באשת איש מיהודי זר — הולד ממזר.

ג. אסור לבצע הזרעה גם אם הזרע הוא של גוי — מהרבה טעמים הלכתיים ומוסריים.

ד. אשה המוסרת עצמה להזרעה גם מזרע גוי — יש בזה פגם של זנות.

ה. אסור להזריע מבנק זרע כשלא ידוע מי בעל הזרע ויתכן שהוא יהודי, אף אם זה מיעוט.

(ח"ד, סי' ה')

ו. כהן עקר, שאשתו ילדה בן מהזרעה מלאכותית, אסור לבן זה לעלות לדוכן, ואדרבה, מצוה לפרסם מצבו שלא יבואו לידי מכשול.

(ח"ו, סי' ק"מ)

ז. אשה שלא יכלה להרות מבעלה עקב מחזור (וסת — בלשון הפוסקים) קצר — מותר לבצע בה הזרעה מלאכותית מבעלה, אך לפי התנאים הבאים:

1. יש להבטיח שאין מערבבים זרע אחר; 2. ששהתה כבר עשר שנים ולא ילדה; 3. שיהא בטוח מעל לכל ספק שלא יכלה האשה להפסיק בטהרה בזמן מתאים להריון.

ח. אם מתקיימים כל התנאים הללו — עדיף לבצע את ההורעה בזמן טהרתה של האשה, אך אם אי-אפשר לעשות זאת — כגון במחזור קצר — על האשה לטבול אחרי ז' ימים מהתחלת ראייתה ואז יבצעו את ההורעה.

ט. הולד הנוולד מהורעה מהבעל נחשב כבנו לכל דבר, ואפילו למצות פריה ורבייה.

(ח"א, סי' ג')

פרק ג' עניני נידה

א. אשה שנבדקה בריקה גינקולוגית ע"י אצבע הרופא טהורה לבעלה לאחר הבדיקה בתנאים הבאים:

1. אם הרופא מעיד שלא הגיע לרחם; 2. אם הרופא לא מצא דם בבדיקתו; 3. אם האשה עצמה לא הרגישה בפתיחת פי הרחם; 4. אם האשה בדקה עצמה ולא מצאה דם.

ב. אם נבדקה האשה ע"י מכשיר — יש להחמיר לטמאה לבעלה.
(ח"ג, סי' פ"ד)

ג. אשה שכרתו חלק מרחמה — כל דמיה טמאים כנידה. אם בוצעה כריתה של כל הרחם אך האשה מדממת כדם וסת, יש להחמיר לטמאה כנידה ולא לסמוך על הרופאים שאכן כרתו את כל הרחם. לעומת זאת, אם לאחר כריתה כל הרחם יש רק מדי פעם דימום שאינו מסודר כוסת — יש להניח שזה דם מכה בלבד וטהורה. (וראה בגוף התשובה — תיאורו של רופא על נידון דיין).

(ח"א, סי' קכ"ה—קכ"ו)

ד. אשה שהוצרכו הרופאים לפתק את בתוליה ע"י מכשיר יש להחשיבה כטמאת נידה לכל דבר.

ה. אם ראתה דם לאחר הבעילה — יש להחמיר ולהצריכה ספירת טהרה מחדש. אכן אם קשה לה להטהר — אפשר להקל ע"י הפסק טהרה, ובדיקת יום א' ויום ז' בלבד. אם גם זה בלתי אפשרי, מכיון שממשיכה לדמם בבעילות הבאות מחמת הניתוח הנזכר בסק"ד לעיל — אולי אפשר לתלות במכה ולטהרה.

(ח"ד, סי' נ"ח)

ו. אשה שיש לה מחזור קצר וצריכה לשמש עם בעלה ביום ט' לראייתה, תוכל מעיקר הדין לדלג על טבילה אחת, דהיינו שלא תטהר עצמה לבעלה פעם אחת, ואח"כ כשתראה פעם שניה, תוכל להתחיל לספור ז' נקיים לאחר ב' ימים בלבד, ועדיין דין זה צריך עיון.

(ח"ג, סי' פ"ה)

ז. אשה שעומדת ללדת, ומפחד הלידה רוצה שבעלה יחזיק בידיה בעת הלידה, מותר רק אם יש חשש סכנה לאשה. כמו־כן מותר הדבר במקרה שיש חשש לטירוף דעתה. וענין זה מסור לפוסק להורות כפי צורך השעה, שלא להקל בדבר, אלא אם כן יש באמת לחוש לטירוף הדעת.

ח. במקרה שמתירים דבר זה — עדיף שהבעל ילבש כפפות ולא יגע ביולדת באופן ישיר בידיה.

(ח"ה, סי' כ"ז)

פרק ד'

ענייני טבילה

א. שינים: סתימה קבועה לא מהווה חציצה — גם אם צריך להחליף את חומר הסתימה מידי פעם. סתימה זמנית הנעשית לזמן בלתי ידוע, או לזמן ממושך, לא מהווה חציצה, אך יש להקפיד לגרד קצת מהסתימה, כך שתהא שקועה בתוך השן.

(ח"א, סי' כ"ג, אות ה; ח"ה, סי' קי"א, אות ב; ח"ו, סי' פ"ו)

ב. סתימה שלא ניתן להסירה ללא רופא לא מהווה חציצה. אבל אם יכולה האשה להוציאה בעצמה ללא צער וכאב — הרי זו חוצצת בטבילה, ואפילו בדיעבד אם טבלה כך — לא תועילה טבילתה.

(ח"ג, סי' פ"ב)

ג. אשה ששמו לה חוטי ברזל על שיניה המחוברים בגבס, כך שלא ניתן להסירם אלא בגמר הטיפול כעבור חדשים ושנים — לא נחשב לחציצה ומותרת לטבול אתם.

(ח"ו, סי' פ"ו)

ד. עיניים: עין תותבת — אם איננה יכולה להסירה איננה חוצצת ומותר לטבול עמה. אם יכולה להסיר את העין בנקל, הרי לכתחילה צריכה להסירה, ובדיעבד — אם לא הסירה וטבלה, מועילה טבילתה.

(ח"ג, סי' פ"ב)

ה. ערשות מנע מהוות חציצה, ואם טבלה עמהם אפילו בדיעבד לא מועילה טבילתה.

(ח"ו, סי' פ"ט)

ו. טבעת תוך-רחמית שתלויים ממנה חוטים — אם אי-אפשר בלעדיתם יש להתיר לאשה לטבול איתם ואין הם מהווים חציצה.
(אכן, עדיף להשתמש בטבעת תוך-רחמית ללא חוטים, אם אפשרי הדבר).
(ח"ו, סי' פ"ו)

ז. גלד של הרכבת אבעבועות על היד, שלדעת הרופא אסור לגרדו ולהסירו — איננו מהווה חציצה, בתנאי שהאשה תרכך את הגלד היטב במים חמים ותסיר כל מה שמחוץ לפצע עצמו.
(ח"ה, סי' ק"י, אות א)

ח. מורסה בשד, שעברה ניקוז והוכנס צמר גפן למקום הפצע, ועל האשה להחליף החבישה ולהשאירה במקום למשך כמה חדשים — יש להחמיר ולאסור לה הטבילה, אלא אם כן יש לחוש שיבואו לידי מכשול, שאז אפשר להקל.
(ח"ו, סי' פ"ה)

פרק ה'

פּוּרֵי ת ה ג ב ר

א. כאשר יש צורך לבדוק את זרע הפעל לבריור עקרות, עדיף לקחת את הזרע בדרך תשמיש ע"י שימת כיס על האיבר.

ב. אם אי-אפשר לקבל זרע בשיטה זו מותר להוציא זרע מהאשך עצמו ע"י מזרק בתנאי שיעשה זאת בביצה השמאלית.

ג. האמור בסעיפים הקודמים מותר רק בתנאים הבאים:

1. אם עברו עשר שנים ולא ילדה האשה; 2. לאתר שבדקו את האשה ולא מצאו בה שום פגם מבחינת פוריותה.

ד. אם מתברר שסיבת העקרות היא עקב חסימה בדרכי הזרע, בעוד שתאי הזרע עצמם תקינים, מותר לחתוך את שביל הזרע במקום הסתימה ולחברו מחדש.

ה. ההיתר האמור לעיל קל יותר אם הפגיעה היא בצד שמאל ובודאי אם הסתימה היא בחלק של דרכי הזרע הנמצא בתוך הבטן.

(ח"ג, סי' ק"ח; ח"ה, סי' כ"ט)

ו. אסור לפרס את הזכר גם סירוס זמני. אכן, כאשר אין במעשה הסירוס הזמני קלקול באיברי הזרע והוא מכוון לרפואה — יש מקום להקל.

ז. לכן כדורים לאנשים חסרי כח-גברא הגורמים לסירוס זמני ואח"כ בא לו כח-גברא חזק ממה שהיה קודם ועל ידי זה יש תקוה שיוכל להוליד, הרי שאם התרופה לא גורמת לסירוס גמור אפילו באופן זמני — היא מותרת, ואם גורמת לסירוס גמור באופן זמני מותר רק אם היא תרופה בדוקה ואין טפול אחר למצבו.

(ח"ה, סי' י"ג)

ח. אשך שאיננו פורה אסור לכורתו אלא אם כן נשקפת סכנה לחיי הגבר. ולכן אסור לבצע בדיקת זרע מהאשך הזה — אלא במקום סכנת חיים.

(ח"ז, סי' קמ"ב)

ט. חולה שהוצרכו לכרות את אשכיו עקב מחלה ממארת ובא לשאול אם מותר לדור עם אשתו — יש להחמיר ולאסור לו. אכן, אם אין הוא יודע את מצבו ולא אמרו לו כי כרתו אשכיו, לא מהוייבים להפרישו מביתו, אך עדיף שלא יקיימו יחסים ביניהם — אם אפשר.

(ח"ב, סי' קכ"ג)

י. זוג נכרי שסכנה לאשה להתעבר, יש להשתדל למנוע הריון באמצעים הפועלים באשה, אך אסור לסרס את הגבר הנכרי גם באופן זמני, אלא אם יש על האיש עצמו סכנת נפשות.

(ח"ה, סי' י"ב)

ש ע ר ג'

כירורגיה ופתולוגיה

פ ר ק א'

נ ת ו ח י מ ת י ם

א. אסור לנתח מתים לצורך בדיקת האיברים הפנימיים, כאשר אין פקוח נפש לפנינו.

(כמה טעמים לאיסור זה: ניוול המת, איסור גזל, איסור הנאה, הכחשה בהשארות הנפש והכחשה בתחיית המתים, ובמקרה של כהנים — הכשלתם באיסור טומאה).

ב. אם לא קוברים חלק מהמת, או איבר ממנו, וכל שכן כל גופו, עוד גדול יותר העוון, ועוברים בכל רגע על איסור עשה ולא-תעשה של קבורת המת.

ג. לא מועילה מחילת אדם מחייו והסכמתו לנתוחו לאחר מותו, ומכל שכן שלא מועילה הסכמת המשפחה לנתח את קרובם המת.

ד. כאשר יש חולה מסוכן לפנינו, שיכול להפיק תועלת מנתיחת המת — יש האוסרים, אך נטיית הפוסקים להתיר במקרה כזה.

גם לדעת המתירים — אין זה אלא רשות. במקרה כזה יש צורך בהסכמת המשפחה, אף אם הוא עצמו הסכים לכך מחייו.

ה. כאשר הסכים אדם מחייו לנתחו לאחר מותו, ויש חולה מסוכן לפנינו — מותר לנתחו לדעת כולם, בתנאי שיש וודאות בנאמנות הרופאים, הקובעת את הצורך בנתיחה.

(ח"ה, סי' ט')

פרק ב'
קביעת רגע המות
והשתלת איברים

א. לאחר שנקבע מותו של אדם צריך להמתין עוד זמן מה, מחשש שמא רק התעלף.

(ח"ה, סי' ז', אותיות א—ג)

ב. אין אדם מחוייב לסכן את עצמו, אפילו בספק, בשביל הצלת חברו. ואם במעשה ההתנדבות יש משום קירוב מיתתו, אפילו חיי שעה, לדעת כולם אסור לעשות כן.

ג. אין חיוב על האדם להציל חברו ע"י חיתוך איבר מעצמו.

(ח"ה, סי' ז', אותיות י"א—י"ט)

ד. בתרומת כליה מתורם חי יש לשקול את עצם סכנת הנתוח, וכן הסיכון בהיותו עם כליה אחת. כמו כן יש לברר אם תרומה זו מהווה הצלה ודאית של חברו. לאור כל זאת נשאר עדיין לפקפק האם מותר לאדם להכניס עצמו בספק סכנה כזו ולתרום את כלייתו לטובת חברו הזקוק לה.

(ח"ו, סי' ק"ג, אות ב)

ה. יש למחות במגמה להתיר שימוש באיברים של מת ללא רשותו מחייו, או רשות משפחתו.

(ח"ה, סי' ז', אות א)

ו. כשמוטל לפנינו חולה הזקוק לאיבר להשתלה — מותר לנתח את המת בתנאים של סעיף ה' לעיל, אך אין חיוב בדבר.

(ח"ה, סי' ז', אותיות כ—כב)

ז. גם אם האריכו חיי גוסס באופן זמני, רק כדי שיוכלו להוציא אה"כ איבר להשתלה — אסור לקרב מיתתו, והעושה כן — דינו כרוצח ממש. דבר זה לא הותר אף כשיש בזה משום הצלת נפש אחרת.

(ח"ה, סי' ז', אותיות ד—י)

ח. השתלת לב אסורה, והמוציא לב פועם מגוסס כדי להשתילו באחר — דינו כרוצח.

(ח"ה, סי' ז'—ח')

ט. אסור גם לנתרם לקבל לב להשתלה בקרבו, כי הדבר לא יצא עדיין מגדר נסיון.

(ח"ה, סי' ז', אות כ"ג—כ"ד)

פרק ג' נתוחים שונים

א. נתוח הערמונית — אם אין סכנה בבצוע נתוח זה ללא כריתת שבילי הזרע — בודאי יש להיזהר מלכורתם. אך אם יש סכנה בדבר, או אם בדיעבד כרתו הרופאים את שבילי הזרע בעת הנתוח — אין בזה משום פצוע דכא, ומותר לבוא בקהל, ואיגו צריך לגרש את אשתו.
(ח"ב, סי' קכ"ג, אות ו; ח"ג, סי' צ"ז, אות ב; ח"ו, סי' קמ"א)

ב. נתוח פלסטי — אין לראות בנתוח כזה משום איסור חובל, אך יש בזה משום סיכון עצמי. לכן אסור לעשות נתוח כזה שלא לצורך. אבל אם זקוק לנתוח כזה עקב דאגה או טירוף דעת ממצבו, צריך עיון אם מותר הדבר.
(ח"ו, סי' ק"ה, אות ב'; ועיין עוד ח"א, סי' כ"ח, אות ב'; שם, סי' ל"ו, אות ד)

ג. קבורת איבר מן החי — מי שנתחווהו וכרתו לו גפה — צריך לקברה כדי להציל מן הטומאה. וכן המנהג בירושלים לקבור את האיבר בחיים ובטהרה. ברם, אין צורך להעיר לחולה על כך.
במקרה שהחולה חושש לקבור איבר משלו בחייו, ישימו את האיבר בחומר משמר שלא יתעפש, ובחדר שאין כהנים נכנסים לשם, ואחר פטירתו — יקברוהו יחד עמו.
(ח"ד, סי' צ"ח, אות א)

שער ד'

שוונות

פרק א'

דיני מילה ופדיון הבן

- א. מי שמתו אחיו מחמת מילה, ורוצה להחמיר על עצמו ולהימול — מחלוקת הפוסקים היא אם רשאי להחמיר על עצמו או לא.
(ח"ב, סי' מ"ט)
- ב. אסור למול במכשיר הנקרא „מגן קלעמפ"י, והעושה כן מבטל פרטי מצות מילה של חיתוך, הטפת דם ברית, פריעה ומציצה.
ג. יש לבצע את מצות המציצה בפה דוקא.
(ח"ה, סי' כ"ד, אות ב')

ד. תינוק שנימול ע"י נכרי — מחלוקת הפוסקים אם צריך הטפת דם ברית או לא. אכן, גם לדעת המחמירים אין זה אלא למצוה לכתחילה, ואינו דוחה שבת.

ה. תינוק שנימול ע"י רופא יהודי מומר להלל שבת — יש להחמיר ולהצריך הטפת דם ברית. ברם, אם יש חשש כלשהו שהדבר עלול להזיק לתינוק, או שקיימות נסיבות מקילות אחרות — אין צורך בהטפת דם ברית. (ח"ד, סי' ק"א)

ו. תינוק שנולד עם מום לב פחלזני ("Blue baby") — אין למולו, אף אם אומרים הרופאים שאיזו סכנה במילתו, אלא ימתין עד לאחר הניתוח ותקון המום.

ז. ילדים הנולדים עם מחלה פנימית שאינה מתרפאת לעולם, נהגו העולם לסמוך על הרופאים ולמולו בזמן שקובעים שאין חשש במילתו, שאם לא כן אי-אפשר למולו לעולם, ועדיין דין זה צריך עיון.

ח. תינוק שצינור הדמעות שלו סתום ומקבל טיפול תרופתי למניעת זיהומים בעין, אין למולו ביום השמיני, גם אם באותו יום עיניו בהירות ולא מודלקות, אלא ימתין עד לאחר הבראתו היסודית — בין אם צינור הדמעות נפתח מאליו (באופן עצמוני), או לאחר תיקון ניתוחי. (ח"ה, סי' י"א)

ט. תינוק שצבעו ירוק או צהוב — אסור למולו, גם אם הרופאים אומרים שאין סכנה במילה בעת צהבת הילוד. כמו-כן יש להמתין שבעה ימים מעת הבראתו, דהיינו העלמות הצהבת. (ח"ג, סי' קמ"ה; ח"ו, סי' צ"ב, אותיות ב—ג)

י. אם מלו תינוק בתוך שבעה ימים להבראתו — אין צריך הטפת דם ברית, אף שנעשה שלא כדין.

(ח"ו, סי' צ"ב, אות ג')

יא. בן שנולד לאחר שלפניו נולד תינוק בלידה קיסרי, אף שהתינוק מת לאחר יום — בכל זאת הוא שבא אחריו פטור מפדיון הכסף, וגם אינו נחשב לכפור לדיני נחלה.

(ח"ד, סי' ג)

פרק ב'

נ א מ נ ו ת ה ר ו פ א י ם

א. לא מצינו בשום מקום לסמוך על דברי הרופאים באיסורי תורה אלא בענין פקוה-נפש — להאכיל על פיהם ביום-הכיפורים או לחלל שבת — אבל בשאר איסורים אין הרופא נאמן כשאומר על פי הבנתו.

ב. דברי הרופאים הם פחות מכח רוב ואינם עדיפים מחזקה. במקום שאפשר לברר ולבדוק, אין לסמוך על הרופא ללא בדיקה.

ג. במקרה שהרופא קובע עובדה על פי ידיעה ברורה ומוכחת — הרי הוא נאמן.

(ח"א, סי' קכ"ה, אות ו'; שם, סי' קכ"ז, אות ב')

ד. כל מקום שמבואר בש"ס ובפוסקים שיש סכנה בענייני מילה, אפילו אם יאמרו הרופאים שאין כאן סכנה — אינם נאמנים.

(ח"ג, סי' קמ"ה: ח"ה, סי' י"א, אות ה')

ה. יש להקפיד לשאול רופאים יהודים שומרי שבת. כאשר אין לפנינו רופא שומר שבת — אפשר לסמוך על שני רופאים מומחים, אם כיוונו לדעה אחת. זה שלא בפני זה, אם יש רגליים לדבר, ואם נתנו חוות דעתם בכתב.

(ח"ג, סי' כ"ו, אות א')

ו. רופאים נכרים בבית החולים, שדנו ביניהם והחליטו שיש סכנה לאשה להתעבר — נאמנים על כך, כי בית החולים יש לו דין של ערכאות, וצריך לקבל חוות דעתם בכתב.

(ח"ד, סי' קי"ט)

פרק ג'

דיני הרופא

א. רופא — גם אם הוא זקן ומכובד — חייב להציל כל יהודי מסכנה, גם אם אין זה לפי כבודו.

(ח"ב, סי' פ"ד, אות ד'; ח"ה, סי' ט', אותיות יא—יד; שם, סי' ח', אות ו' ואילך)

ב. רופא שטעה והזריק חומר ממית במקום התרופה הנחוצה ומת החולה — חייב גלות מדיני שמים. ובזמן הזה יש לסדר לו התשובה במשקל הגלות, ולואי שיתכפר לו בגלות.

(ח"ג, סי' ק"ד—ק"ה)

ג. כומר שמרפא ומנתח בעזרת אצבעותיו בלבד ובשיטות בלתי טבעיות — אסור להתרפא ממנו אפילו בסכנת נפשות. ואם אינו כומר אלא סתם נכרי, צריך עיון למעשה אם מותר להתרפא ממנו באמצעים בלתי טבעיים.

ד. חולה שצריך לקבל זריקות כל יום ובנו רופא — מותר לו להזריק לאביו, בפרט אם האב מבקש ממנו והבן עושה זאת בחינם, בעוד שרופא אחר דורש שכר.

ה. דין זה נכון בין אם יש בטפול זה ספק סכנה ובין שאין בו כלל סכנה.

(ח"א, סי' כ"ז—כ"ח; ח"ו, סי' צ"ט)

פרק ד' עניינים שונים

א. בקור חולים — חייב אדם לבקר את החולה בפועל לפחות פעם אחת, ואין יוצאים ידי מצוה זו בטלפון. אך לאחר שראהו פעם אחת והוא כבר בקי במחלתו — הרי בכל פעם שחוקר מצב החולה בטלפון מקיים בזה מצות בקור חולים.

(ח"ב, סי' פ"ד)

ב. תפילין — חולה במחלה מדבקת, שלאחר הבראתו יש צורך לשרוף כל חפציו, כדי למנוע הדבקה — מעיקר הדין אסור לו לקחת עמו תפילין, ועדיף שלא יניח תפילין בתקופת מחלתו, מאשר שיניחם ואח"כ יצטרכו לשרפם.

ג. אכן, אם החולה מצטער מאד בלא הנחת תפילין, ויש חשש לטירוף דעתו, יש מקום להקל ולהתיר לו לקחת עמו תפילין — ועדיף שהבאת התפילין לביה"ח תיעשה ע"י נכרי. ולאחר שיבריא — עדיף שיגנוז אותם בכלי חרס בקרקע ממה שישרפו אותם.

(ח"ג, סי' ג'; ח"ד, סי' ח')

ד. חולה עם פיום המעי (קולוסטומיה) — מותר לו להניח תפילין, ללמוד תורה ולעסוק בכל דבר שבקדושה, בתנאי שיבדוק עצמו היטב בבוקר ובערב לפני התפילה ויחליף את השקית, כך שתהא נקיה קודם התחלת התפילה.

(ח"ו, סי' י"א—י"ב)

ה. ברכות — מי שנותן מעט שתן לצורך בדיקה, חייב לברך ברכת אשר יצר.

ו. מי שמטפטף שתן לאונסו — גם הוא חייב בברכת אשר יצר.

(ח"ו, סי' ל"ח, אות ג')

ז. דיני לא ילבש ברפואה — ריפוי מום שבגוף בודאי אין בו משום „לא ילבש“.

ח. מותר לספר ולגלח שער בית השחי ובית הערוה משום רפואה.

ט. מי שיש לו יבלת בפניו, שממנו יוצאות שערות לבנות וכל זקנו שחור — מותר לחתוך ולסלק יבלת זו. יתר על כן מותר גם לצבוע שערות לבנות אלו לשחור, אך עדיף לעשות זאת ע"י נכרי, אם הדבר אפשרי.

(ח"ו, סי' פ"א)

י. דיני כהן — רופא המחזיק בביתו שלד של מת במקום שרוב האנשים הם נכרים, כגון בחו"ל, שאז אפשר לתלות שהשלד הוא של נכרי, למרות זאת אין להתיר לכהן להיכנס לבית זה, אלא אם כן זה שעת הדחק ביותר, והמציאות

היא שאף אילו זה היה שלד של יהודי לא היה כאן אלא דין של טומאת אוהל מדרבנן. ודין זה צריך דקדוק רב, ויתכן שגם במצב כזה יש לאסור.
(ח"א, סי' קל"ד)

יא. ניתן לתכנן מבנה מיוחד להוצאת מתים מבית החולים שאפשר יהא להוציא רק ע"י מכונה, ורק בו יוציאו את המתים, ואז מעיקר הדין יסולק איסור טומאת הפתחים. אך מכיוון שקיימות בעיות טכניות וצדדים הלכתיים אחרים — אין לעשות מעשה כזה.

(ח"ו, סי' קל"ח)

יב. דיני ריפוי בני-הבית — האב חייב בריפוי בניו ובנותיו הקטנים.
יג. האב והבעל חייבים אפילו לחזור על הפתחים לצורך השגת הכסף לרפואת הילדים והאשה.

(ח"ו, סי' ק"ג)

מקורות

ש ע ר א'

פ ר ק א'

סעיף א' (1—3) — מס' שבת קכ"ט א ; מס' יומא פד ב, ובתוס' שם ; שו"ע אר"ח שכ"ח, ד' וי"ב, ובמג"א ט"ז, מ"ב, שם.

סעיף א' (4) — מס' ב"ב קנ"ו ב ; שו"ע חו"מ, רנ"ד ; שו"ע אר"ח, ש"ט, ט ; לבוש ופמ"ג אר"ח ש"ו, ג ; מג"א, שכ"ח סק"ד ; ערוך השולחן, אר"ח ש"ו, ב ; שו"ת הרי בשמים, מהדו"ת, סי' קפ"ט ; שו"ת שואל ומשיב, מהדו"ג, ח"ב, סי' ק"פ ; שו"ת מחזה אברהם, ח"א, סי' מ"ו.

סעיף ב' — מס' ע"ז כו א ; שו"ע אר"ח, ש"ל, ב', ובמג"א, פמ"ג, בית מאיר ומ"ב שם ; שו"ע יו"ד, קנ"ד ב' ובבאה"ט, פ"ת ודרכ"ה, שם ; פמ"ג אר"ח שכ"ח, במ"ז סק"ו ; פרי"ח, אר"ח, תצ"ו, במנהגי איסור, אות ט"ו ; שו"ת חת"ס, חו"ד, סי' קלא וסי' שמ"א ; שם חחו"מ, סי' קצ"ד ; שו"ת מהר"ם שיק, חאו"ת, סי' ק"מ ; שו"ת דברי חיים, ח"ב, חאו"ת, סי' כ"ה ; שו"ת כללים, מע' האלף, אות קמ"ז ; שו"ת יד שלום, סי' ג"ז ; מהר"ק, סי' קל"ז ; שערים המצוינים בהלכה, סי' צ"ב, אות א.

סעיף ג' (1—2 ; 4—6) — מס' שבת קמ"א ; שו"ע אר"ח, שכ"ח, י"ז, ובמ"ב ובאה"ל, שם ; רמב"ם, שביית העשור, פ"ב ; שו"ע אר"ח, תקט"ז ובב"ח ובמג"א שם ; אר"ח, דין פקו"ג בשבת, אות כ"ח ; חיי אדם, נשמת אדם, כלל ס"ט ; תהלה לדוד, סי' שכ"ח, ס"ק כ"ד, ע"א, ס"ה ; מנחת שבת, סי' צ"א, אות כ"ז ; קצות השולחן, ח"ז, סי' קל"ה בבדי השולחן, סק"כ ; חו"א, אר"ח, סי' ג"ט, אות ד.

סעיף ג' (3) — מס' שבת קל"ה—קל"ו ; מס' יבמות, ל"ו—ל"ז, פ' וברשב"א, שם ; מס' נדה, מ"ד ; מס' ערכין, ז', א ; רא"ש ור"ן, פ"ח דיומא ; מאירי, שבת, קל"ז ; שו"ע אר"ח, ש"ל, ט"ז וסי"ח ובנו"כ, בעיקר במ"ב ובבאה"ל ; שו"ע אה"ע, סי' קנ"ו וסי' קס"ד ובנו"כ ; שו"ע יו"ד, רס"ו סי"א והש"ך שם ; עיטור, הל' מילה ; שו"ת הריב"ש, סי' תמ"ו ; שו"ת אמרי יושר, ח"ב, סי' קע"ז, אות ב ; זוכר הברית, סי' י', אות כ"ה ; כף החיים, סי' של"א, אות כ' ; שו"ת חת"ס חאו"ת, סי' רמ"ז ; שם, חאה"ע, ח"ב, סי' צ"ח ; שו"ת רע"א, סי' צ"ח ; פמ"ג אר"ח, של"א במ"ז סק"א ; חו"א, חו"ד, הל' מילה, סי' קנ"ה ; שו"ת צ"ח אליעזר, ח"ה, סי' ט"ו, פ"ג.

סעיף ד' (1) — ט"ז אר"ח, שכ"ח, סמ"א ; מג"א שם, סמ"ג ; פרמ"ג שם בא"א סקמ"ה ומ"ז סקכ"ז.

סעיף ד' (2) — זוכר לאברהם, אות ח' ; באר יעקב, אר"ח שכ"ח, אות מ"ג ; מנחת שבת, סי' צ"א, אות י"ז, ל"ז ; מג"א, שכ"ח, סמ"א ובפמ"ג א"א סקמ"ה.

סעיף ד' (3) — שו"ת רדב"ן, ח"ג, סי' תר"מ ; באור הלכה, שכ"ח, סל"ז ;

סעיף ד' (4) — הגהות מהרש"ם לאורחות חיים, סי' שכ"ח, אות כ"ז ; קצות השולחן, זי' קל"ח ; שערים המצויינים בהלכה, סי' צ"א, אות ב'.

סעיף ה' (1) — מס' שבת קכ"ט ב' ובתוס' ד"ה כל ; הקובץ על הרמב"ם, שבת, ז"ב, ה"א ; שו"ת חת"ס, חיוזר, סי' קל"א ; מ"ב, ש"ל, סקכ"ז.

סעיף ה' (2) — שו"ע או"ח, ש"מ ; שו"ת צור יעקב, סוסי' קנ"ב.

סעיף ה' (3) — תהלה לדוד, סי' של"ח, אות ו' ; שו"ת ציץ אליעזר.

סעיף ה' (4—5) — שו"ת מנחת יצחק ח"א, סי' ק"ז וק"ט (בענין הבערה בחשמל) ; שו"ת קרן לדוד, חלק או"ח, סי' ק"ב ; שו"ת הרדב"ן, ח"ג, סי' תרצ"ה ; מג"א, שכ"ח, סקנ"א.

סעיף ה' (7) — עדות לישראל, מדור הלכה, עמ' קכ"ב ; שערים המצויינים בהלכה, סי' פ' ; שו"ת הלכות קטנות, ח"ב, סי' מ"ה ; מנחת שבת, סי' פ"ד, סק"ו ; שו"ת מהרש"ם, ח"א, סי' ק"מ ; שם, ח"ב, סי' ה' ; שם, ח"ה, סי' ל"ד ; שו"ת כתב סופר, חאו"ח, סי' ג"ה וע"ז ; גינת ורדים הספרדי, כלל ג', סי' י"ד ; שו"ת חת"ס, חאו"ח, סי' פ"ג ; שם, ח"ה, סי' י"ג ; שו"ת בנין ציון החדשות, סי' ל"ז ; שו"ת מחזה אברהם, סי' מ"ב ; שו"ת בית יצחק, מפתחות יו"ד, ח"ב, סי' ל"א ; שו"ת אבני צדק, חאו"ח, סי' כ"ט ; חיי אדם, שבת, כלל נ"ו ס"ג ; קרן לדוד, סי' צ"א ; שו"ת ציץ אליעזר ; ספר ר"ע ותורתו, ילקוט אגרות, סי' כ"ט ; שו"ת מנחת יעקב, סי' י"ג ; שו"ת יביע אומר, סי' י"ט.
(בח"ב, סי' קי"ב — מביא תשובותיהם של הרב צ"פ פרנק והרב מפוניבז' בנידון).

פ ר ק ב'

סעיף א' — מס' ב"ב קנ"ו ; שו"ע או"ח, ש"ו, סי' ט ; שו"ת שואל ומשיב, מהדו"ג, ח"ב, סי' ק"פ ; שו"ת הרי בשמים, מהדו"ח, סי' קפ"ט ; שו"ת מחזה אברהם, סי' מ"ו.

סעיף ב' — מס' מו"ק ד', ב' וברא"ש שם ; ירושלמי מו"ק פ"א ה"ב ; טושו"ע, או"ח, תקמ"ד ותקל"ז ובנו"כ ; שו"ת נוב"י, מהדו"ח, חאו"ח סי' ק"ד.

סעיף ג' — שו"ת מהרי"א אסאד, חאו"ח, סי' ק"ס ; שו"ת מהר"ם שיק, חאו"ח, סי' ר"ס ; שו"ת אבני צדק, חיוז"ד, סי' מ"ט ; שו"ת טוב טעם ודעות, מהדו"ק סי' ק"צ.

פ ר ק ג'

סעיף ד' — מס' נדרים, ס"ו וברא"ש שם ; שו"ע או"ח תר"ח, ובמג"א שם סק"ד ושאר נו"כ ; שו"ע יו"ד, רט"ז בט"ז סק"ג ; שם, רל"ח, ס"א ובש"ך סק"א וסקי"ב ; חמדת שלמה, בסוף הספר, אות ט' ; שו"ת נוב"י, מהדו"ק חאו"ח, סי' ל"ו ; שו"ת רמ"ע מפאנו, סי' קכ"ג ; חיי אדם, כלל קמ"ד.

ש ע ר ב'

פ ר ק א'

סעיפים ב-ג — שו"ת לבושי מרדכי, מהדו"ת, ח"א, חאה"ע, סי' כ"ח וסי' ס"ח ; שו"ת אפרקסתא דעניא, סי' קס"ט ; עורת נשים, הל' מניעת היריון ; שו"ת מנחם משיב, סי' י"ח.

סעיפים ד-ו — שו"ע אה"ע סי' ה' סי"ב, בח"מ, ב"ש, עצי ארוזים, ב"ח, מהרש"ל ופת"ש שם ; שו"ת חת"ס חאה"ע, סי' כ' ; שו"ת צור יעקב, סי' י"ז ; ערך שי, אה"ע סי' כ"ג ; שו"ת תשורת שי, מהדו"ת, סי' ס"ב ; שו"ת מנחם משיב, סי' י"ח ; שו"ת אפרקסתא דעניא, סי' קס"ט.

סעיפים ז-ט — שו"ע אבה"ע, סי' ה' סי"ב — בח"מ, ב"ש, עצי ארוזים — שם ; שו"ת חת"ס, חאה"ע, סי' כ'.

סעיפים י-יג — מס' יבמות י"ב ; מס' כתובות ל"ט ; שו"ת בית יעקב, סי' קכ"ב ; שו"ת מהרש"ם, ח"א, סי' ג"ח ; שו"ת רע"א, סי' ע"א-ע"ב ; שו"ת חת"ס, חיו"ד, סי' קע"ב ; שו"ת כת"ס, חאה"ע, סי' כ"ו ; שו"ת שבט סופר, חאה"ע, סי' ב' ; שו"ת חמדת שלמה, חאה"ע, סי' מ"ו ; שו"ת רדב"ז, ח"ג, סי' תקצ"ו ; שו"ת דמשק אליעזר, חאה"ע, סי' צ"ב ; שו"ת מע' אישות, אות ל"ב ; שו"ת ראש משביר ח"ב, סוסי' ס"ט ; שו"ת חבלים בנעזימים, ח"ד, סי' י"ג ; שו"ת אמרי אש, חיו"ד, סי' ס"ח ; שו"ת מהר"ם שיק, תחומ"מ, סי' ג"ד ; שו"ת אהל אברהם, סי' פ"ט-ק"ב ; שו"ת עצי חיים, סי' ל' ; שו"ת אמרי יושר, ח"א, סי' קלא ; שו"ת לבושי מרדכי, חאה"ע, סי' כ"ז ; שו"ת חדות יעקב, ח"ב, סי' ל"ז.

סעיף י"ד — אוצה"פ, סי' ה' אות ע"ב וע"ז ; שו"ת מהר"יא אסאד, ח"א, סי' רכ"ב ; שו"ת עמק שאלה, חאה"ע, סי' ס"ח ; שו"ת חת"ס, חאה"ע, ח"א, סי' כ' ; שו"ת בית יצחק, חאה"ע, ח"א, סי' צ"א, אות ו' ; שו"ע אה"ע, סי' ה' סי"א ובבאור הגר"א וברכי יוסף, שם. סעיף ט"ו — מס' גידה, ט"א, א' ; רשב"א, תוה"ב, בית שביעי, שעל שני ; טור, יו"ד, קפ"ד.

פ ר ק ב'

סעיפים א-ה — שו"ע אה"ע, סי' א' ובנו"כ ; ברכי יוסף, שם, אות י"ד ; שו"ע יו"ד, סי' קצ"ה — בב"ח ובט"ז ; שו"ת אגרות משה, ח"א, חאה"ע, סי' ע"א ; שם, ח"ב, חאה"ע, סי' י"א ; בני אהובה, הל' אישות, פט"ו ; שו"ת מהרש"ם, ח"ג, סי' רס"ח ; שו"ת בר ליואי, חאה"ע, סי' א' ; שו"ת הרשב"א, סי' כ"ז ; שו"ת חכם צבי הנוספות, סי' י"ז ; שו"ת מנחם משיב, סי' כ"ו ; שלטי גבורים, רפ"ב דשבועות ; קונטרס על הזרעה מלאכותית. מהאדמו"ר מסאטמאר שליט"א.

סעיף ו' — מדרש רבא, נשא, פ"ט ; תנחומא, נשא, פ"ב.

סעיפים ז-ט — שו"ת מהרש"ם, ח"ב, סי' רס"ח ; שו"ת בית יעקב, סי' קכ"ב ; שו"ת מהר"ש, ח"ו, סי' ע"ה ; ב"י אה"ע, סי' כ"ה ; שו"ת שבט סופר, חאה"ע, סי' א' ; שו"ת חלקת יעקב, סי' כ' ; שו"ת זקן אהרון, ח"ב, סי' צ"ז ; שו"ת לבושי מרדכי, מהדו"ת,

סי ק"ט ; הגהות סמ"ק, הובא בברכי יוסף, אהע"ז, סי א, אות י"ד ; מל"מ, הלי אישות, פט"ו, הי"ד ; בני אהובה, הלי אישות, פט"ו, הי"ו ; שו"ע, אהע"ז, סי א' — בח"מ סק"ח, בב"ש סק"י ; שו"ת שאילת יעבץ, ח"ב, סי צ"ו ; שו"ת בר ליואי, ח"ב, סי א' ; מהר"ם שיק על תרי"ג מצוות, מצוה א, אות ג' ; הלכות קטנות, ח"ב, סי ס"ו.

פ ר ק ג

סעיפים א—ב — דעת תורה, הלי טרפות, קו"א, אות רל"ו ; שו"ת אבני צדק, חו"ד, סי פ"ג ; שו"ת בית שלמה, סי ל"ט ; שו"ת חת"ס, חו"ד, סי קע"ט.

סעיף ג — תרי"ג סו"פ מצורע ; מס' נידה, י"ו, א' ; שם, מ"א, ב ; רא"ש, ר"פ המפלת ; חו"ד, סי קפ"ח סק"ב ; שו"ת ברית אברהם, מובא בפתחי נידה, סי מ"ג, אות ג' ; שו"ת יד שלום ; שו"ת אילה שלוחה, סי י"ז ; קובץ תליתלפיות, שנת תרצ"ג, אות נ"ה ואות ס"ד ; שו"ת זקן אהרן, מהדו"ת, סי נ'.

מובאת תשובת הגאון ר' יוסף ראזין מדחינסק והסבר רפואי של ד"ר ש. מ. ליבען.

סעיפים ד—ה — שו"ת אגרות משה, חו"ד, סי פ"ז ; שו"ת נחלת שבעה, סי ס' ; שו"ת גוב"י, מהדו"ק, אה"ע, סי כ"ב ; שו"ת בנין ציון, סי ס"ט ; שו"ת מהרש"ם, ח"א, סי ר"י ; שו"ת פנים מאירות, ח"ג, סי כ"א.

סעיף ו' — שו"ת חת"ס, חו"ד, סי קע"ט, קנ"ז ; דגול מרבבה, יו"ד, סי קצ"ו ; פת"ש, שם, סק"ג ; שו"ת דובב מישרים, סי ח'.

סעיפים ז—ח — שו"ע יו"ד, קצ"ה, סי"ז ובנו"כ ; ס' חסידים, סי תת"צ ובמקור חסד, שם ; שדי חמד, כללים, מע' קו"ף, כלל ז', ובאספת דינים, מע' חתן וכלה, אות י"ב.

פ ר ק ד

סעיפים א—ג — הגהות יד שאול, יו"ד, קצ"ח סכ"ד ; שו"ת שואל ומשיב, מהדו"ת, ח"ג, סי ק"ח ; שו"ת חלקת יואב, סי ל' ; גידולי טהרה, סי כ"ב ; שו"ת לבושי מרכיב, סי נ"ד ; שם, ח"א, חו"ד, סי קכ"ח ; שם, מהדו"ת, האו"ת, סי קע"ח ; שו"ת אמרי יושר, ח"א, סי נ"ד, קצ"ה, קצ"ז ; שם, ח"ב, סי פ"ב, קי"ב, קצ"ג ; שו"ת תשורת שי, סי ס"ט וסי ע"ט ; שו"ת חלקת יעקב, ח"א, סי קל"ז ; שם, ח"ב, סי קע"ג ; רמ"א יו"ד קצ"ח ס"ו, ובס"ט, שם סק"ט ; שו"ת פנים מאירות, ח"ב, סי קמ"ו ; שו"ת כתב סופר, חו"ד, סי צ"א ; שו"ת מהרש"ם, ח"א, סי ז', מ"ו, ע"ט ; חכמת אדם, כלל ק"כ, בבינת אדם ; שו"ת אבני צדק, סי פ"ט ; שו"ת אבני נור, חו"ד, סי רנ"ג, רנ"ה, רס"ב—רס"ג ; נחל אשכול, הלי מקואות, סי ס"ה.

סעיף ד' — שו"ת שואל ומשיב, מהדו"ק, ח"ג, סי כ"ו ; חכמת אדם, שער בית הנשים, סי י"ב בבינת אדם, שם ; שו"ת שיבת ציון, סי מ"ב ; שו"ת מהרש"ם, ח"א, סי ע"ח ; שו"ת כוכב מיעקב, סי קל"א.

סעיף ז' — שו"ע יו"ד, קצ"ח ס"ט, ובט"ז וסדרי טהרה, שם ; חכמת אדם, כלל קי"ט, ס"ו ; שו"ת והשיב משה, סי מ"ד.

סעיף ח' — שו"ת עמק שאלה, חיו"ד, סי' מ"ה—מ"ו; שו"ת מהרש"ם, ח"א, סי' ז'; שו"ת אמרי יושר, ח"א, סי' קצ"ה, קצ"ו; שם, ח"ב, סי' פ"ב. וראה במנחת יצחק ח"א, סי' ק"ד—ק"ה.

פ ר ק ה'

סעיפים א—ה — תוס' יבמות, ל"ז, א, ד"ה וזו; שו"ע אה"ע, סי' ה', ס"ז ובנו"כ; שו"ת נוב"י, מהדו"ק, חאה"ע, סי' ו', ס"ט; שו"ת שבט סופר, חאה"ע ח"א, סי' א'; שו"ת אמרי אש, חיו"ד, סי' ס"ט; אה"ע סי' כ"ה, בב"ש, מנחת פתים ועזר מקודש, שם; שו"ת מהרש"ם, ח"ג, סי' צ"ה, רס"ח; שד"ת, מע' אישות, סי' א, אות ל"ג; שו"ת פרי השדה, ח"ג, סי' נ"ג; שו"ת אחיעזר, ח"ג, סי' כ"ד אות ד'; אוצה"פ אה"ע, סי' ה', סק"מ; שו"ת חת"ס, חאה"ע, סי' י"ד, י"ז, י"ט; שו"ת אמרי יושר, ח"ב, סי' ז'; שו"ת חלקת יעקב, ח"ב, סי' כ"ג; שו"ת חלק יואב, חאו"ה, סי' ח'; שו"ת האלף לך שלמה, סי' כ"ד; שו"ת זקן אהרן, ח"א, סי' ס"ו—ס"ז; סביב ליראיו, על ס' יראים, עמוד הביאה, סי' קצ"ט, אות ב'; מהרש"ל בהגהותיו על סמ"ג, לאוין, קי"ח; רבינו ירוחם, נתיב כ"ג, חלק ד'.

סעיפים ו—ז — רמב"ם, הל' אסורי ביאה, פט"ז הי"ב; דרכי משה, אה"ע, סי' ה', אות ה'; אוצה"פ, אה"ע, סי' ה' ובפוסקים שצוינו שם.

סעיף ח — מס' יבמות ע"ו, א, ובערוך לנר, שם; שו"ע אה"ע, סי' ה', ס"ח; שו"ת בית דוד, סי' א'; שו"ת חלקת יעקב, ח"ב, סי' כ"ב; חו"א, הל' פו"ר, סי' ט, אות ט"ו.

סעיף ט — מס' סוטה כ"ו, א, ברש"י ותוס' שם; רמב"ם, הל' סוטה, פ"ב, ה"ו; ברכי יוסף, אה"ע, סי' ה', אות ז'; שו"ת מהר"י ששון, ח"ב, סי' כ"ו; שו"ת חת"ס, חאה"ע, ח"א, סי' י"ז; שם, ח"ב, סי' פ"ב; כסא דהרסנא, על בשמים ראש, סי' ש"מ; אוצה"פ, אה"ע, סי' ה', סקנ"ו, אות א'; יש"ש, יבמות, פ' הערל, סי' ה—ט; שו"ת דברי חיים, ח"א, חאה"ע, סי' י"א; שם, ח"ב, סי' ל"א; שו"ת בית יצחק, חאה"ע, ח"א, סי' ל"ו; שם, ח"ב, סי' קל"ד; שו"ת חלקת יעקב, חאה"ע, סי' ג'; שו"ת מהרש"ם, ח"א, סי' קצ"ו; בית מאיר, אה"ע, סי' קכ"ד, ס"א; סמ"ג, לאוין, קי"ט.

סעיף י — שו"ע אה"ע, סי' ה', סי"א, ובב"ש, שם; שו"ת עין יצחק, חאה"ע, סי' י"א, אות ל"ד; ערוה"ש, אה"ע, סי' ה', סכ"א—כ"ב; שו"ת שואל ומשיב, מהדו"ד, ח"ג, סי' ק"ח; ח"י הרשב"א, שבת, קי"א, א'; דרכי משה, אה"ע, סי' ה', אות ה'; שו"ת מנחם משיב, ח"ב, סי' י"ח; ריטב"א, יבמות, ס"ה, ב'.

ש ע ר נ'

פ ר ק א'

סעיפים א—ו — שו"ת נוב"י, מהדו"ת, סי' ר"י; שו"ת חת"ס, חיו"ד, סי' של"ו; נחל אשכול, הל' מילה, עמ' 117, אות ה'; שו"ת מהר"ם שי"ק, חיו"ד, סי' שמ"ז—שמ"ח; שו"ת שאילת יעקב, ח"א, סי' מ"א; קובץ שומר ציון הנאמן, שנת תרנ"ב, מכתב קט"ז;

סי ז ; אות חיים ושלום, רס"ד, סק"דה ; שו"ת חת"ס, האו"ח, סי א' וסי קט"ז ; שם, חחור"מ, סי קל"ד ; אבן העזר, או"ח, סי קפ"ט ; חותם קודש, סי ג' ; תולדות שמואל, מצוה ב', סי ב', אות ו'. וראה במנחת יצחק, ח"א, סי קכ"ט.

סעיפים ו—ח — שו"ע יו"ד, סי רס"ב—רס"ג ובנו"כ ; יעב"ץ, הלי מילה, אות י"ז ; לבושי שרד, הלי מילה ; זוכר הברית, סי י"ג, אות י"ז, וכ"ז ; שו"ת שבט סופר, האו"ח, סי ל"א ; שו"ת עמק שאלה, חו"ד, סי קע"א ; חת"ס, לקוטי שו"ת, סי ס"ד ; שיירי תשובות ההת"ס, נדפסו בחידושי ההת"ס לכתובות, סי א' ; שו"ת מהרי"א אסאד, חו"ד, סי רנ"ב.

סעיף ט' — לבושי שרד, הלי מילה ; הגהות הרי"ב, יו"ד, סי רס"ג ; שו"ת טוטו"ד, סי רכ"ב ; שו"ת מהרי"א אסאד, חו"ד, סי ר"מ ; כורת הברית, מהגר"א פוסק ; דעת תורה, סי ל"ח, אות ח' ; חכמ"א, כלל קמ"ט, סי ד' ; ערוה"ש, ח"ד, סי רס"ג ; שו"ת חבלים בנעימים, ח"ג, חו"ד, סי רס"א ; שו"ת שבט סופר, האו"ח, סי ל"א ; שו"ת עמק שאלה, חו"ד, סי ע"א ; שו"ת בית יצחק, חו"ד, סי צ"א ; אות חיים ושלום, סי רס"ג.

סעיף י' — אות חיים ושלום, סי רס"ב סק"ה וסי רס"ג סק"א ; שו"ת בנין ציון, סי פ"ז ; ערוך לנר, יבמות ע"א, ב ; שו"ת בית יצחק, חו"ד ח"ב, סי צ"א, אות ו' ; שו"ת אבני נזר, חו"ד, סי שכ"ו, אות ה—ו.

סעיף יא — שו"ע יו"ד, ש"ה, סכ"ב—סכ"ד ובט"ז שם, ס"ק כ ; מהרי"ט אלגאוי, בכורות, פ"ב, אות כ"ד ; שם, פ"ה, אות ט' ; שו"ת פנים מאירות, ח"א, סי ז.

פ ר ק ב

סעיפים א—ג — מס' גידה, כ"ב, ב ; שם, ל"ב ; שו"ת חת"ס, חו"ד, סי ק"ה, קנ"ה, קע"א ; שו"ת מהרש"ם, ח"א, סי י"ג וסי כ"ד ; שו"ת מהר"ם מלובלין, סי קי"א ; שו"ת פנים מאירות, סי י"ב ; שו"ת חכם צבי, סי מ"ו ; שו"ת כנסיה, סי ל"ב ; שו"ת עבודת הגרשוני, סי כ"ב ; שו"ת שבות יעקב, ח"א, סי ס"ה ; שם, ח"ב, סי ע"ו ; שו"ת מהרי"א, חו"ד, סי קצ"ג.

סעיף ד' — ב"ח או"ח, שכ"ח, ס"ד ופמ"ג שם, מ"ז סק"ב ; שו"ת טוטו"ד, סי רכ"ב ; שו"ת לבושי מרדכי, חו"ד, סי ק"פ ; שו"ת תשורת שי, ח"א, סי שצ"ג.

סעיפים ה—ו — שו"ת מהרש"ם, ח"א, סי י"ג ; שם, שם, סי ו' ; חו"ד, סי צ"ח ; שו"ת חת"ס, ח"א, סי מ"ג וסי צ"ד.

פ ר ק ג

סעיף א' — חכמת שלמה, חו"מ, סי תכ"ו ; כלי חמדה, פרשת תצא ; שו"ת חות יאיר, סי ר"ה ; פת"ש, יו"ד, סי רמ"ד סק"ד.

מסכים לפסק זה גם הגר"מ פיינשטיין, מובא בחיה, סי ח'.

סעיף ב' — חוספתא מכות פ"ב ; מכילתא, משפטים, פ"ד ; מס' מכות, ח', כ"ב ; שו"ע יו"ד, של"ו, א' ; שו"ת תשב"ץ, ח"ג, סי פ"ב ; שו"ת בשמים ראש, סי שפ"ו ; ברכי

שו"ת בנין ציון, סי' קע—קע"א; סי' חסידים, סי' תנ"א וסי' תשל; שו"ת אור המאיר,
סי' ע"ד; שו"ת דובב משרים, סי' ג"ח; שו"ת מנחת אלעזר, ח"ד, סי' כ"ח; גשר החיים,
ח"א, פ"ה, פ"ו.

פ ר ק ב

סעיף א' — שו"ת חת"ס, חו"ד, סי' שליח; רמ"א או"ח, ש"ל ובמג"א שם; רמב"ם,
ה"ל אבל, פ"ה, ה"ה; רמב"ם, ה"ל שבת, פ"ב; תשובות הגאונים סי' רמ"ח; שו"ת שבות
יעקב, ח"א, סי' י"ג.

סעיפים ב—ד — מס' סנהדרין, מ"ג א'; ב"ח, סמ"ע ופת"ש, חו"מ, סי' תכ"ו; חכמת
שלמה, שם; או"ח, שער נ"ט, אות ל"ח; שו"ת הרדב"ז, ח"ג, סי' תרכ"ה; ירושלמי תרומות,
פ"ה, ה"ה; קומץ מנחה, מצוה רל"ז; כלי חמדה, פ"י תצא, אותיות ה—ו; אור שמה,
ה"ל רוצח, פ"י, ה"ז; תורה תמימה, קדושים, אות ק"י; פת"ש, יו"ד, קנ"ו, סקט"ו.

סעיף ט' — שו"ת שבות יעקב, ח"ג, סי' ע"ה; ובענין השתלת לב מובאת באריכות
תשובת הגר"מ פיינשטיין, בס"י ח'. וראה עוד בהמאור, שנה כ', תשכ"ח, קוני' ז', עמ' 3—9.

פ ר ק ג

סעיף א' — הפרדס, חשון תשל"א; כסא דהרסנא על בשמים ראש, סי' ש"מ; חזון
איש, אבה"ע, סי' י"ב, אות ז'; שו"ת חלקת יעקב, ח"ב, סי' כ"ב; אוצה"פ, חלק ט,
השמטות, מכתב האדמו"ר מליובבין.

סעיף ב' — רמב"ם, ה"ל חובל ומוזק, פ"ה, ה"א; שו"ע חו"מ, סי' תכ"ז ויו"ד סי'
קס"ז; שו"ת מהרי"א אסאד, חו"ד, סי' רמ"ט.

סעיף ג' — שו"ת שבות יעקב, ח"ב, סי' ק"א; שו"ת עמק שאלה, סי' צ"ז; שו"ת
נוב"י, תנינא, חו"ד, סי' ר"ט; גשר החיים, פט"ז, ב', ב'; שו"ת מהרש"ם, ח"ג, סי' מ"ב.

ש ע ר ד

פ ר ק א

סעיף א' — מס' פסחים, סי"ב, א וברש"י שם; רמב"ם, ה"ל מילה, ספ"א; טשו"ע,
יו"ד, רס"ג, סי"ב; שם, קנ"ו, סט"ז ובש"ך שם; שו"ת נוב"י, מהדו"ת, חו"ד, סי' קס"ה;
שו"ת חת"ס, חו"ד, סי' רמ"ה.

סעיפים ב—ג — מס' שבת, קלד, א, ברש"י ור"ן שם; אור זרוע, ה"ל מילה, סי'
ק"ו; שו"ת אמרי יוסף, ח"ב, סי' ק"מ; שו"ת מנחת שלמה, סי' ל"ב—ל"ג; שו"ת פתחי
שערים, סי' ד'.

סעיפים ד—ה — מס' ע"ז, כו, ב; מס' מנחות, מ"ב; שו"ע יו"ד, רס"ד וברמ"א, ב"ח,
רע"א ופת"ש שם; שו"ת זקן אהרן, ח"א, חו"ד, סי' ג"ה; שו"ת אבני צדק, תאה"ע,

יוסף, יוד, שליו, אות ו' ; שו"ת חת"ס, חאו"ת, סי' קע"ז ; פרישה יוד, שליו, אות ח' ; שו"ת רע"א, מהדו"ת, סי' ג' ; שו"ת מהר"מ מלובלין, סי' מג—מ"ד ; באר היטב, או"ת, סי' תר"ג ; ראב"ד, פ"ה מהל' רוצח ; ר"ן סנהדרין, פ"ד, ב' ; שו"ת ציצן אליעזר, ח"ד, סי' י"ג ; שם, ח"ה, רמת רחל, סי' כ"ג.

סעיף ג' — שו"ע או"ת, ש"א, סכ"ז ובפתח הדביר, מ"ב ובאור הגר"א, שם ; שו"ע יוד, קנ"ה, א' ובדרכ"ת שם ; ר"ן ויש"ש — חולין, ט"פ בהמה המקשה ; כפות תמרים, יומא, פ"ג, א' ; שו"ת, כללים, מע' למ"ד, כלל קי"ז ; שו"ת חזת יאיר, סי' רל"ד ; ש"ך יוד, קע"ט, סק"א ; שו"ת מהרש"ל, סי' ג' ; שו"ת משכנות יעקב, חיו"ד, סי' מ"א ; שו"ת דבר שמואל, סי' שנט"ט ; שו"ת צמח צדק, סי' פ"א ; שו"ת בנין ציון, ח"א, סי' ס"ז ; מדרש פנחס מהר"פ מקאריץ — הובא בסגולות ישראל, מע' ר' אות כ"ו ; רפואה לחיים, פ"א, אות כ"ב ; שו"ת מחנה יהודה, ח"ב, סי' ו', אות ב'.

סעיפים ד—ה — מס' סנהדרין, פ"ד, ב' ; רמב"ם, הל' ממרים, פ"ה, ה"ז ; טוש"ע, יוד, רמ"א ובנו"כ ; ספר גשר החיים ; מל"מ, הל' יו"ט, פ"א, ה"ז ; מנחת חינוך, מצוה מ"ח ; יפה ללב, ח"ג, סי' רמ"א ; שו"ת מהרי"א אסאד, חיו"ד, סי' רמ"ח—רמ"ט.

פ ר ק ד'

סעיף א' — טוש"ע, יוד, של"ה ; שו"ת שערי דיעה, סי' ב'.

סעיפים ב—ג — שו"ע יוד, רפ"ב, ג' ; שם, חו"מ, סי' רנ"ד ; שו"ת חזון נחום, סי' ו' ; שו"ת דובב מישרים, סי' צ"ט ; שו"ת הרי בשמים, מהדו"ת, סי' קפ"ט ; פת"ש, סי' רע"ו, סק"ט ; שו"ת, כללים, מע' מ"ם, כלל י"א ; תשובת המחזה אברהם, בשדי חמד, באר בשדי, מכתב י"ד.

סעיף ד' — מס' ברכות, כ"ה ובפג"י שם ; מס' יומא, ל', ובפירש"י שם ; שו"ת רדב"ז, ח"ב, סי' שט"ו ; טוש"ע, או"ת, סי' ע"ו ובמג"א סק"ח ; חיי אדם, כלל ג', סי' כ"ה, בגשמת אדם, שם.

סעיף ה' — שו"ת האלף לך שלמה, סי' ב'.

סעיפים ו—ט — מס' כתובות, ע"ה, א' ; שו"ע יוד, סי' קפ"ב ; שו"ת לבושי מרדכי, חיו"ד, סי' ק' ; שו"ת שואל ומשיב, מהדו"ק, ח"א, סי' ר"י ; שו"ת מנחת אלעזר, ח"ד, סי' כ"ג ; שו"ת אבני זכרון, ח"ג, סי' ל"ט ; שו"ת בית היוצר, חיו"ד, סי' מ"ה ; וראה עוד בשערים המצוינים בהלכה, סי' קע"א, אות א'.

סעיף י' — רמ"א, יוד, שע"ב, ובדעת קדושים, שם.

סעיף יא — משנה אהלות, פ"ד, מ"א ומ"ב, ובתפא"י, משנה אחרונה, ומהר"ם מרוטנבורג, שם ; רמב"ם, פ"כ מהל' טומאת מת ה"א וה"ו, ובנו"כ שם, וכן בחידושי ר' חיים הלוי, חזו"א, שושנים לדוד, שם ; רמב"ם, פי"א מהל' טומאת מת, ה"ה ובנו"כ שם ; שו"ת מהרי"ט, ח"א, סי' צ"ו ; שו"ת מכתם לדוד, חיו"ד, סי' נ"א ; שו"ת שכות יעקב, ח"א, סי' פ"ה ; שו"ת תרומת הדשן, סי' כ"ד ; גידולי טהרה, סי' י"ט ; חזו"א, יוד, ר"א—ר"י"ח.

סעיפים יב—יג — שו"ע אה"ע, רס"י ע"א ובח"מ שם ; שו"ת חת"ס, חיו"ד, סוסי ע"ו ; עזר מקדוש, סי' ע'.

מפתח עניינים

ס"ק	סעיף	פרק	שער	שער	ס"ק	סעיף	פרק	שער
3	ג	א	א	חליצה				אבר מן החי,
				טבור, חתוכו		ג	ג	קבורתו
1	ה	א	א	בשבת		ח—י	ה	ב אשך, כריתתו
				טבילה,				בדיקה
		ח—א	ד	ענינים שונים		ב—ב	ג	ב גניקולוגית
				טבעת				בית חולים,
				תוך־רחמית,				בנייתו
		ו	ד	טבילה		ב	ב	א בחול המועד
		ב	ג	טעות בריפוי		ד—ה	ד	בן רופא
				טרוף הרעת,				בני הבית,
4	א	א	א	בחלול שבת		יב—יג	ד	ד ריפויים
	ז	ג	ב	בלידה				בקר חולים,
				במניעת		א	ד	ד עיי טלפון
	יא	א	ב	הריון		ד—ה	ג	ב בתוק בתולים
	ט	ד	ד	יבלת, הסרתה		ג—ד	ב	ב גוי, הזרעה
	א	ב	א	יום טוב	ז	ה	א	א ביום־טוב
	ד	ב	א	יום הכפורים		ד	א	ד מילתו
	ו	ב	ב	כהן, בן מהזרעה		ו	ב	ד נאמנותו
				עם שלד של		י	ה	ב סירוסו
	י	ד	ד	של מת				רפוי בלתי
	ד	ב	ג	כליה, השתלחה		ג	ג	ד טבעי
	ח—ט	ב	ג	לב, השתלתו	1	א	א	א בשבת
				לידה, נוכחות	5—2	ב	א	א —
	ח—ז	ג	ב	הבעל	6	ג	א	א —
				מגן קלעמפ				גוסס,
		ב	א	שמוש במילה		ז—ח	ב	ג קירוב מיתתו
				מדחום, שמוש				הזרעה
3	ה	א	א	בשבת			ב	ב מלאכותית,
	ה	א	ד	מומר, במילה		ט—א	ב	ב פרטי דינים
2—1	ב	א	א	בשבת	3	ג	א	א החייאת פג
	ז—ח	ב	ב	מחזור קצר,		ב—ט	ב	ג השתלת אברים,
	ו	ג	ב	—		טו	א	ב פרטי דינים
				מילה, במחלות		ג	ג	ב וסת
	ט—ו	א	ד	שונות		ג—א	ה	ב זרע, בדיקתו
3	ג	א	א	פג				ב חול המועד,
	א—י	א	ד	פרטי דינים		ב	ב	א בנית בייה

ס"ק	סעיף	פרק	שער	שער	ס"ק	סעיף	פרק	שער	שער	
				קיסרי, הבא					מכשיר שמיעה,	
	יא	א	ד	אחריו	7	ה	א	א	שמושו בשבת	
2	ב	א	א	קראים, בשבת				ב	מניעת הריון,	
				ראש השנה,			א—טו	א	פרטי דינים	
	ג	ב	א	תקיעת שופר				ב	נאמנות הרופאים,	
				רופא מכובד,			א—ו	ד	פרטי דינים	
	א	ג	ד	חיובו					נתוחי מתיים,	
				רפואה בלתי					להשתלת	
	ג	ג	ד	טבעית			ו—ה	ג	איברים	
	ג	ג	ב	רחם, כריתתו				—	נתוחי מתיים,	
				רנטגן, טכנאי			ה—א	ג	פרטי דינים	
5	ה	א	א	בשבת				ב	סירוס האשה	
				—, שמוש			ו—י	ב	—, הגבר	
4	ה	א	א	בשבת			א	ג	—, —	
				שבת, פרטי					עדשות מגע,	
	ה—א	א	א	דינים			ה	ד	טבילה	
6	ה	א	א	שיוף בשבת					עין תוחבת,	
				שיניים תוחבות,			ד	ד	טבילה	
	ג—א	ד	ב	טבילה					ערמונית,	
				שלד של מת,			א	ג	נתיחתה	
	י	ד	ד	כניסת כהן	3	ג	א	א	פג, פרטי דינים	
				שער בית השחי,				ד	פדיון הבן	
	ח	ד	ד	גלוחו					פיום המעי	
	ט	ד	ד	שער, צביעתו			ד	ד	(קולוסטומיה)	
				שתן, ברכת אשר			ב	ג	פלסטיקה, נתוח	
	ו—ה	ד	ד	יצר					פסח, אכילת	
				חינוק בשבת,			ג	ב	מצה ומרור	
	ג	א	א	פרטי דינים					פצע, חבישתו	
				תפילין, במחלה	4	ג	א	א	בשבת	
	ג—ב	ד	ד	מדבקת			ח—ז	ב	—, טבילה	
				תרופות, למניעת					צמר גפן,	
	ח	א	ב	—, הריון					קריעתו	
				—, לסירוס	2	ה	א	א	בשבת	
	ז	ה	ב	הגבר					קביעת רגע	
4—1	ד	א	א	—, בשבת			א	ב	ג	המות